

CRIMINAL-LEGAL CHARACTERIZATION OF FRAUD IN ONLINE LENDING AND LEGAL MECHANISMS FOR THE PROTECTION OF CITIZENS' RIGHTS

Umarova Nazokat Fakhriddinovna

Student of Tashkent state university of Law

Criminal Justice Faculty Professional Mediator

<https://orcid.org/0009-0003-7151-8595>

Abstract: This article analyzes the criminal-law characterization of fraud committed in the process of online lending, its place in criminal legislation, and its application in judicial practice. It also examines the legal mechanisms for protecting the rights of victims in cases of online loans obtained through fraud, based on the new Regulation approved on January 21, 2026, by the Ministry of Justice and the Central Bank. The obligations of credit institutions, the right of recourse, and issues of criminal liability are studied on a scientific basis.

Keywords: cybercrime, fraud, online lending, fraud, cyber fraud, information security, right of recourse, victim, judicial practice.

ONLAYN KREDITLASHDA FROD HOLATLARINING JINOYAT- HUQUQIY TAVSIFI VA FUQAROLAR HUQUQLARINI HIMOYA QILISHNING HUQUQIY MEXANIZMLARI

Umarova Nazokat Faxriddinovna

Toshkent davlat yuridik universiteti

Jinoiy odil sudlov fakulteti talabasi

Professional Mediator

<https://orcid.org/0009-0003-7151-8595>

Annotatsiya: Mazkur maqolada onlayn kreditlash jarayonida sodir etilayotgan frod (firibgarlik) holatlarining jinoyat-huquqiy tavsifi, ularning jinoyat qonunchiligidagi o‘rni hamda sud-amaliyotida qo‘llanilishi tahlil qilinadi. Shuningdek, 2026-yil 21-yanvarda Adliya vazirligi va Markaziy bank tomonidan tasdiqlangan yangi Nizom asosida firibgarlik orqali rasmiylashtirilgan onlayn kreditlar bo‘yicha jabrlanuvchilarning huquqlarini himoya qilishning huquqiy mexanizmlari yoritiladi. Kredit tashkilotlarining majburiyatlari, regress huquqi hamda jinoyat-huquqiy javobgarlik masalalari ilmiy asosda o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: kiberjinoyat, firibgarlik, onlayn kredit, frod, kiberfiribgarlik, axborot xavfsizligi, regress talabi, jabrlanuvchi, sud-amaliyoti.

Zamonaviy jamiyatda raqamli texnologiyalar va internetdan foydalanish kundalik hayotning ajralmas qismiga aylangan. Biroq axborot texnologiyalarining rivoji bilan bir qatorda kiberjinoyatlar soni ham ortib bormoqda. Kiberjinoyatlar davlat xavfsizligi, iqtisodiyot, shaxsiy hayot daxlsizligi va moliyaviy barqarorlikka jiddiy tahdid soladi. Shu bois kiberjinoyatchilikka qarshi samarali huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Raqamli iqtisodiyot, texnologiyalar rivoji natijasida moliyaviy xizmatlarning masofadan ko‘rsatilishi, xususan, onlayn kreditlash keng tarqaldi. Biroq, mazkur jarayon iqtisodiy qulaylik yaratishi bilan birga, jinoyatchilikning yangi ko‘rinishlari — kiberjinoyatlar va frod holatlarining ko‘payishiga sabab bo‘lib, ko‘plab fuqarolar o‘z nomiga noqonuniy rasmiylashtirilgan kreditlar oqibatida moddiy va ma‘naviy zarar ko‘rmoqda. Shu sababli onlayn kreditlash sohasida fuqarolar huquqlarini himoya qilishga qaratilgan huquqiy mexanizmlarni mustahkamlash dolzarb masalaga aylandi.

Kiberjinoyat — bu axborot texnologiyalari, kompyuter tizimlari va internet tarmoqlaridan foydalangan holda sodir etiladigan jinoyat hisoblanadi. Kiberjinoyatlarning asosiy obyekti axborot resurslari, elektron ma‘lumotlar hamda axborot tizimlarining xavfsizligi hisoblanadi. Ushbu jinoyatlar an’anaviy jinoyatlardan farqli ravishda chegarasiz va anonim xususiyatga ega.

Kiberjinoyatlar turli shakllarda namoyon bo‘ladi. Ularning eng keng tarqalgan turlari quyidagilardan iborat:

- kompyuter axborotiga noqonuniy kirish;
- shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash va tarqatish;
- internet orqali firibgarlik (phishing, onlayn aldov);
- zararli dasturlar tarqatish;
- bank va moliyaviy tizimlarga kiberhujumlar;
- ijtimoiy tarmoqlar orqali shantaj va tahdidlar.

Mazkur jinoyatlar fuqarolarning mol-mulkiga zarar yetkazish bilan birga, jamiyatda ishonchsizlik muhitini vujudga keltiradi.

Frod — bu aldov, noqonuniy axborotdan foydalanish yoki shaxsiy ma'lumotlarni o'g'irlash orqali moliyaviy foyda olishga qaratilgan harakatdir. Onlayn kreditlashda frod holatlari, asosan, fuqaroning roziligisiz uning nomiga kredit rasmiylashtirilishi bilan namoyon bo'ladi. Bunday holatlar shaxsiy ma'lumotlar himoyasining yetarli darajada ta'minlanmaganligi va axborot xavfsizligidagi bo'shliqlar bilan bog'liq.

Onlayn kreditlashda frod holatlarining jinoyat-huquqiy tavsifi

Amaldagi qonunchilikda "frod" atamasi mustaqil jinoyat sifatida mustahkamlanmagan bo'lsa-da, uning mazmuni jinoyat huquqidagi **firibgarlik** tushunchasi bilan uzviy bog'liq. Onlayn kredit frodi — bu axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda shaxsning roziligisiz uning nomiga kredit majburiyatini rasmiylashtirish orqali mulkiy manfaatga ega bo'lishga qaratilgan ijtimoiy xavfli qilmishdir.

Mazkur jinoyat quyidagi jinoyat-huquqiy elementlarni o'z ichiga oladi:

- **jinoyat obyekti** — fuqarolarning mulkiy huquqlari va moliyaviy xavfsizligini ta'minlovchi ijtimoiy munosabatlar;
- **obyektiv tomoni** — aldash, soxta identifikatsiya, noqonuniy axborotdan foydalanish;
- **subyektiv tomoni** — to'g'ri qasd;
- **subyekti** — jismoniy shaxs (ko'pincha uyushgan guruh).

Ilmiy adabiyotlarda onlayn kredit frodi “murakkab jinoyat tarkibi” sifatida baholanadi, chunki u bir vaqtning o‘zida bir nechta jinoyat alomatlarini mujassamlashtiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga muvofiq, onlayn kreditlashda sodir etiladigan frod holatlari asosan **firibgarlik** jinoyati tarkibini tashkil etadi. Jinoyatning obyektiv tomoni aldash yoki ishonchni suiiste’mol qilish orqali o‘zganing mulkini yoki mulkiy huquqini qo‘lga kiritishda namoyon bo‘ladi.

Onlayn kredit frodida jinoyat quyidagi shakllarda sodir etiladi:

- shaxsiy ma’lumotlarni noqonuniy qo‘lga kiritish;
- soxta identifikatsiya vositalaridan foydalanish;
- axborot tizimlariga noqonuniy aralashish;
- fuqaro nomidan kredit majburiyatini rasmiylashtirish.

Jabrlanuvchi maqomini belgilash va uning jinoyat-huquqiy ahamiyati

Jinoyat-protsessual huquqida jabrlanuvchi shaxsning huquqiy maqomi alohida ahamiyatga ega. Onlayn kredit frodida asosiy muammo — fuqaroning kredit munosabatida haqiqiy ishtirok etgan-etmaganligini aniqlashdir.

2026-yil 21-yanvarda davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan “**Kredit va to‘lov tashkilotlari tomonidan masofadan moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishda axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlikni ta’minlash hamda frod holatlarining oldini olish bo‘yicha minimal talablar to‘g‘risida**”gi Nizom ushbu masalaga aniq huquqiy yechim berdi.

Nizomga muvofiq, agar shaxs jinoyat ishi doirasida:

- surishtiruvchi;
- tergovchi;
- prokuror qarori;
- yoki sud ajrimi

asosida **jabrlanuvchi** deb e’tirof etilsa, kredit tashkiloti kredit va foizlarni undirishni to‘xtatishi shart.

Bu norma jinoyat huquqidagi **insonparvarlik va adolat tamoyillarining** amaliy ifodasidir.

Kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda jinoyat qonunchiligi muhim o‘rin tutadi. Axborot xavfsizligini ta‘minlashga qaratilgan huquqiy normalar kiberjinoyatlarning oldini olish, ularni aniqlash va javobgarlikka tortishni nazarda tutadi. Shuningdek, huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini zamonaviy texnologiyalar bilan ta‘minlash va mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyatga ega. 2026-yil 21-yanvarda davlat ro‘yxatidan o‘tkazilgan **“Kredit va to‘lov tashkilotlari, to‘lov tizimi operatorlari tomonidan jismoniy shaxslarga masofadan moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishda axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlikni ta‘minlash hamda frod holatlarining oldini olish bo‘yicha minimal talablar to‘g‘risida”gi Nizom** (ro‘yxat raqami 3759) ushbu sohadagi muhim huquqiy hujjat hisoblanadi.

Nizomga muvofiq, kredit tashkilotlari yetkazilgan moddiy zararni frod holatini sodir etgan shaxsdan regress tartibida undirish huquqiga ega. Ushbu mexanizm fuqaroni noqonuniy qarz majburiyatidan ozod etish bilan birga, yetkazilgan zararni haqiqiy aybdor shaxs zimmasiga yuklash imkonini beradi. Bu yondashuv adolat va javobgarlik tamoyillariga mos keladi.

Nizom kredit va to‘lov tashkilotlariga axborot xavfsizligi va kiberxavfsizlikni ta‘minlash bo‘yicha minimal talablarni belgilab beradi. Jumladan, mijozlarni identifikatsiya qilish, shaxsiy ma‘lumotlarni himoyalash hamda shubhali operatsiyalarni aniqlash mexanizmlarini joriy etish majburiyati yuklatiladi. Bu esa frod holatlarining oldini olishga xizmat qiladi.

Sud-amaliyotida onlayn kredit frodlari bo‘yicha ishlar murakkab isbotlash jarayoni bilan tavsiflanadi. Sudlar quyidagi dalillarga alohida e‘tibor qaratadi:

- kredit rasmiylashtirilgan paytda shaxsning real ishtiroki;
- identifikatsiya jarayonining qonuniyligi;
- biometrik yoki elektron tasdiqlash faktlari;
- Raqamli dalillar (IP-manzil, qurilma, vaqt ko‘rsatkichlari).

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, agar fuqaroning aybi aniqlanmasa, sudlar uni jabrlanuvchi deb topib, kredit undirilishini noqonuniy deb e'tirof etmoqda. Bu esa jinoyat huquqi va fuqarolik-huquqiy munosabatlar o'zaro uzviy bog'liqligini ko'rsatadi. Amaliyotda, agar fuqaroning qasdi yoki bevosita ishtiroki aniqlanmasa, sudlar uni jabrlanuvchi deb topib, kredit majburiyatini haqiqiy emas deb e'tirof etmoqda. Bu holat jinoyat va fuqarolik huquqi normalarining o'zaro uyg'unlashgan holda qo'llanilayotganini ko'rsatadi.

Yangi Nizom kredit tashkilotlariga frod natijasida yetkazilgan zararni aybdor shaxsdan regress tartibida undirish huquqini beradi. **Unga ko'ra, kredit tashkiloti frod natijasida yetkazilgan zararni jinoyatni sodir etgan shaxsdan undirish huquqiga ega.** Ushbu mexanizm jinoyat huquqidagi **ayb uchun shaxsiy javobgarlik** prinsipiga to'liq mos keladi. Bunda kredit tashkiloti jabrlanuvchi fuqaro emas, balki jinoyatni sodir etgan shaxsga nisbatan mulkiy talab qo'yadi. Bu esa jinoyat oqibatlarini adolatli taqsimlash imkonini beradi. Bunda:

- jabrlanuvchi fuqaro himoyalanaadi;
- zarar haqiqiy aybdor zimmasiga yuklanadi;
- jinoyat oqibatlari adolatli taqsimlanadi.

Ilmiy nuqtayi nazardan regress instituti jinoyat-huquqiy profilaktikaning muhim elementi sifatida baholanadi.

Jinoyatlarning oldini olishda faqat jazolash emas, balki profilaktika (jinoyatlarning oldini olish) muhim ahamiyatga ega. Nizomda belgilangan axborot va kiberxavfsizlik talablariga rioya etilishi onlayn kredit frod jinoyatlarining kamayishiga xizmat qiladi. Jinoyat huquqi nuqtayi nazaridan bu holat **jinoyatlarning oldini olish** institutining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kiberjinoyatlar ko'pincha transmilliy xarakterga ega bo'lgani sababli, ularga qarshi kurash faqat milliy doirada cheklanib qolmasligi lozim. Xalqaro hamkorlik, axborot almashinuvi va qo'shma tergov mexanizmlarini rivojlantirish kiberjinoyatchilikka qarshi kurash samaradorligini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, kiberjinoyatlar zamonaviy jamiyatning eng jiddiy muammolaridan biri hisoblanadi. Unga qarshi kurashish uchun huquqiy bazani takomillashtirish, aholining huquqiy va raqamli savodxonligini oshirish hamda xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. Faqat kompleks yondashuvgina kiberjinoyatchilikning oldini olish imkonini beradi. Onlayn kreditlashda frod holatlarida fuqarolardan kreditni undirishni to‘xtatish bo‘yicha joriy etilgan yangi huquqiy mexanizm fuqarolar huquqlarini himoya qilishda muhim qadam hisoblanadi. Ushbu Nizom kredit tashkilotlarining mas’uliyatini oshirish, kiberxavfsizlikni mustahkamlash va raqamli moliyaviy munosabatlarda ishonch muhitini yaratishga xizmat qiladi.

Onlayn kreditlashda frod holatlari jinoyat huquqining dolzarb muammolaridan biri bo‘lib, u raqamli munosabatlar rivoji bilan bevosita bog‘liq. Yangi normativ-huquqiy hujjat jabrlanuvchilarni himoya qilish, kredit tashkilotlari mas’uliyatini oshirish va jinoyat oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan samarali mexanizmni yaratdi. Ushbu yondashuv jinoyat huquqining asosiy tamoyillariga to‘liq mos keladi hamda sud amaliyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki va Adliya vazirligi, “Kredit va to‘lov tashkilotlari tomonidan masofadan moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishda frod holatlarining oldini olish to‘g‘risida”gi Nizom, 21.01.2026 y., ro‘yxat raqami 3759.
2. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi.
3. Jinoyat huquqi. Umumiy qism
4. Kiberjinoyatlarni tergov qilish muammolari
5. Jinoyat huquqi. Maxsus qism